

Maarit Leskelä-Kärki

Erottamattomat. Kirjallisten sisarsuhteiden juonteita

Brown, Sarah Annes: *Devoted sisters. Representations of the Sister Relationship in Nineteenth-Century British and American Literature*. Ashgate, Burlington 2003.

Monet varmaankin muistavat Grimmin veljesten sadun "Lumivalko ja Ruusunpuna" kahdesta sisaresta, joiden erilaisuus ja vastakkaisuus kuvastuvat jo heidän nimistään (engl. "Snow White ja Rose Red"). Sisarten kuvaus, johon Sarah Annes Brownkin tutkimuksensa alussa viittaa, kiteyttää keskeisiä piirteitä monista kirjallisuuden sisarkuvauksista:

Vaimolla oli kaksi tyttäretä, jotka olivat kuin nuo kaksi ruusupuuta, ja toisen nimi oli Lumivalko ja toisen Ruusunpuna. Tytöt olivat niin hurskaita ja hyviä, niin ahkeria ja työteliäitä, ettei heidän veroisiaan maailmassa ollut. Lumivalko vain oli hiljaisempi ja lempeämpi kuin Ruusunpuna. Ruusunpuna juoksenteli mielellään niityillä ja kedoilla, poimi kukkia ja pyydysti perhosia, mutta Lumivalko istui kotona äidin luona, autteli kotitöissä tai luki ääneen, ellei muuta työtä ollut. Lapset rakastivat toisiaan niin syvästi, että pitivät kävellessään aina toisiaan kädestä. Kun Lumivalko sanoi: "Me emme toisistamme eroa", niin Ruusunpuna vastasi: "Emme ikinä eläissämme." Ja äiti lisäsi siihen: "Mitä toisella on, sen he jakakoon toisen kanssa".

Klassikkosadussa ovat läsnä ne monet sisaruuden ulottuvuudet, jotka löytyvät myös Sarah Annes Brownin tutkimista 1800-luvun angloamerikkalaisista romaaneista: vastakkainasettelu, naisten erilaiset roolit, sisarten keskinäinen kiinteä ja katkeamaton side. Grimmin veljesten satu pitää sisällään asetelman, joka toistuu jatkuvasti erilaisissa teksteissä ja kuvissa. Sarah Annes Brownin lopulta aika fragmentaariseksi jäävä, mutta

kiehtovia tutkimuspolkuja avaava *Devoted Sisters* todistaa vähintäänkin sen, kuinka suosittu asetelma sisaruus on 1800-luvun kirjallisuudessa ollut.

Sisaruuden tutkimus

Kauaa ei tarvitse palauttaa mieleensä 1800-luvun keskeisiä angloamerikkalaisia romaaneja huomatakseen, kuinka oleellista niille on sisaruuden tematiikka. Suomalaisille tunnetuimpien Jane Austenin, Charlotte ja Emily Brontën ja Louisa May Alcottin teosten päähenkilöinä ovat usein sisaret tai sisarusparvet. Entä sitten suomalaisessa 1800-luvun kirjallisuudessa?

Ensimmäisiä suomalaisia naisten kirjoittamia romaaneja tutkinut Kati Launis huomioi, kuinka naisten välisyys on keskeinen tematiikka myös Suomen saman ajan kirjallisuudessa. Launis näkee naisten välisten lämpimien ja korostuneiden suhteiden kuvaamisen tarjonnan erityisen feminiinisen tekstin tuottamisen paikan, emansipatorisen strategian naiskirjailijoille. Kuitenkaan sisaruus sinänsä ei näyttäisi nousevan erityiselle sijalle, vaan kyse on laajemmin naisten välisistä suhteista: äitien ja tyttärien, ystävättärien ja sisarten. Toisaalta erityinen fokus nimenomaan sisaruuteen tuottaisi varmasti suomalaisestakin kaunokirjallisuudesta kiinnostavia tulkintoja. Esimerkiksi 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun taitteessa romaaneja ja elämäkertoja kirjoittanut naisasialiikeaktivisti Helena Westermarck käytti hyvin tietoisesti romaaneissaan naispareja, joko ystävättäriä tai sisaria kuvaamaan vastakkaisia sopeutuvan ja sopeutumattoman naisen rooleja.

Browninkin tutkimat romaanit kertovat paitsi sisaruudesta myös laueammin naisten välisistä suhteista. Tutkimuksessa fokus on kuitenkin nimenomaan sisaruudessa ja erityisesti siinä, millaisia keskustelun ja tulkintojen paikkoja sisaruuden asetelma 1800-luvun kirjailijoille tarjosi suhteessa naisen asemaan.

Suomalaisesta perspektiivistä sisaruutta on tähän mennessä tutkittu vähän. Brownin tutkimuksen lähdeluettelo paljastaa, kuinka angloamerikkalaisessa tutkimuskentässä erityisesti kirjallisuudentutkimus on tuottanut sisaruutta pohtivia tutkimuksia. Toinen luonteva tutkimuskenttä on psykologia. Kulttuurihistoriallinen tutkimus sisaruudesta ja veljeydestä on vasta tuloillaan; Suomessa tutkimuksia on juuri valmistunut tai tekeillä runsaastikin. Sisaruuden tutkiminen liittyy laajemmin naisten välisten suhteiden ja hierarkioiden tutkimukseen, joka on Suomessakin 2000-luvulla lisääntynyt. Taustalla on myös laaja, jo 1980-luvulla paljon tutkimuksia tuottanut naisten välisen ystävyuden analysoiminen.

Syksyllä 2006 valmistuneen Krohnin sisaria käsittelevän väitöskirjani lisäksi on juuri ilmestynyt Katarina Eskolan elämäkerrallinen *Annan aika. Erään papinrouvan keskenjäänyt elämä*, joka kartoittaa Eskolan oman isoäidin, Martti Haavion äidin Anna Haavion lyhyeksi jäänyttä elämää 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Erityiseen fokukseen nousevat Annan elämää hallinneet sosiaaliset verkostot, joista vähäisin ei suinkaan ollut usean sisaren muodostama tiivis ja läheinen yhteys. Annan avioitumisen jälkeenkin jatkunut tiivis yhteys lapsuudenperheeseen ja sisariin kertoo Eskolan mukaan siitä, kuinka "sisaruus oli naisten oma valtakunta, piiri jossa he loivat ja vahvistivat käsitystään siitä, mitä oli olla nainen myös laajemmassa yhteiskunnassa". Myös keskiajan sisarussuhteista on valmistumassa useampia tutkimuksia kuten Anu Lahtisen Fleming-suvun naisia käsittelevä väitöskirja. Sukupuolten historiassa tällaisten perhesuhteiden analyysi tuottaa uudenlaisia tulkintoja niin perheen historiasta kuin naisten ja miesten keskinäisistä ja välisistä suhteista.

Tummat ja vaaleat siskot. Sisaret aikansa naiseuden kommentaareina

Suomalainen kansanballadi, jota oma äitini toisinaan humoristisesti lainasi ja josta myös tämän hetken kiitelty ja suosittu naisyyhte PMMP on ottanut uuden levynsä nimen, todistaa hiusten värin kiintoisasta merkityksestä sisaruudessa:

Leskiäidillä kaksi tyttäätä oli/tumma ja vaalea/tytär tummainen kulki tanssien [hummaillen]/eikä huolella huomenen/tytär vaalea äidin hoivassa/pysyi tiellänsä kaidalla.

Samaisesta hiusten värin luomasta kahtiajaosta kertovat Brownin tekemät teosanalyysit, sillä usein sisarten erilaisuutta tematisoidaan nimenomaan hiusten värillä. Hiusten väri erottaa ja erottelee sisaret ja asettuu myös kuvaamaan sisarten luonteiden välisiä eroja. Vaalean ja tumman sisaren tematiikka säilyi vahvana romaanikirjallisuudessa, missä vaaleus edusti pehmeätä feminiinisyyttä, tunteellisuutta, ujoutta ja vetäytyvyyttä jne. Tumma sisko taas intohimoa, kumouksellisuutta, epänaiseellisuuttakin. Brown kuitenkin huomioi, kuinka usein vaalean sisaren feminiinisyyttä ei välttämättä saakaan lukijalta vastakaikua, vaan toimii ennemminkin naisen aseman kritiikin paikkana. Näin enemmän vaikeuksia kokeva vallaton tumma sisar saakin lukijoiden sympatian puolelleen, vaikka ei välttämättä onnellista loppuratkaisua.

Tummuus ja vaaleus ovat romaaneissa yksi sisarten vastakkaisuutta ilmentävä ulottuvuus. Erilaisten sisarten analyysien kautta Brown tuo esiin tutkimuksena perusteesin. Sisarten kuvaukset toimivat teoksissa paikkoina, joista kommentoida naisten asemaa muuttuvassa yhteiskunnassa. Keskenään erilaisten sisarten kautta pystyi konkreettisesti näyttämään, mitä erilaiset vaihtoehdot naisille merkitsivät. Parhaimmillaan romaanit tarjoavat liukuvia ja määrittymättömiä naiseuden paikkoja, joissa lukijaa ei ohjata päättämään kumman sisaren valinnat olivat oikeita. Esimerkiksi Jane Austenin *Järki ja tunteet* ei asetu definitiivisesti kumman sisaren puolelle, vaan tarjoaa ikään kuin mahdollisuuden nähdä naiseuden rakentuvan moninaisesti. Järkeä edustava Elinor ja tunteellinen Marianne saavat molemmat romaanissa "hyvän

lopun”, jolloin heidän voi nähdä tarjoavan lukijalle kaksi vaihtoehtoista, yhtä hyvän naiseuden kuvaa. Silti Brown näkee Austenin asettuvan järjen puolelle päinvastoin kuin Austenia satiirisempi George Eliot, jonka *Middlemarchissa* tunteellisuus näyttäytyy voittoisampana hyveenä kuin järkevyys. Monissa teoksissa asetelma muodostuu kahden vastakkaisen sisaren sijaan laajemmasta sisarusparvesta kuten *Ylpeys ja ennakkoluulo* tai *Pikku naisia* -romaaneissa. Nämä kuvaukset todistavat siitä kuinka sisarten keskinäiset, perheen sisäiset roolit usein rakentuvat jonkin mallin mukaan; sisarusparvesta on aina löydyttävä se kaunis, älykäs, harmaavarpunen ja hemmoteltu.

Sisarten väliset eroottiset tunteet

Brown keskittyy tutkimuksensa loppupuolella eroottisen rakkauden teemaan perheen sisäisissä ihmissuhteissa. Teemaan Brown johdattaa tarkastelemalla vuonna 1835 säädetyin lain ”The deceased wife’s act” vaikutuksia. Lain astuessa voimaan mies ei saanut enää naida kuolleen vaimonsa sisarta ja lakia edeltäneet tällaiset avioliitot mitätöitiin. Laki herätti paljon keskustelua ja kertoo jotain brittiläisten erityisestä suhtautumisesta suvun sisäisiin intiimeihin suhteisiin, sillä esimerkiksi Yhdysvalloissa tällaista lakia ei ollut. Romaanikirjallisuudessa miehen ja kahden sisaren tematiikka toistui usein pitkin 1800-lukua ja sai mitä erilaisimpia variantteja. Brown keskustelee 1960-luvulla julkaistun Nancy F. Andersonin artikkelin kanssa ja puntaroi Andersonin väitettä siitä, että perheen sisäisten, ei-verisukulaisten keskinäisten avioliittojen kieltämistä koskeva laki kätkeyden taakseen suuremman tabun: sisarten ja veljien keskinäisen rakkauden.

Brown tuo esiin oman tutkimusprosessinsa mainitessaan, kuinka Andersonin tulkinta oli hänestä aluksi ylitulkitseva ja 1900-luvun psykoanalyttisen katseen alleviivaama. Toisella lukemisella Brown itsekin alkaa katsoa aineistoaan toisin ja löytää 1800-luvun kirjallisuudesta runsaasti teoksia, joissa siskojen ja veljien sekä myös serkkujen välinen rakkaus on esillä, ainakin nykytutkijan rivien välistä lukemana.

Intiimien veli-sisar-suhteiden kartoitusten jäljiltä Brown siirtyy tarkastelemaan sisarten keskinäistä rakkautta, sellaista, mikä voisi horjuttaa patriarkaattia sysätessään aviopuolison syrjään tärkeämmän sisaren tieltä. Kiinnostava on Brownin huomio, että sisarten välistä kateutta tai vihaa ei kovin runsaasti ajan kirjallisuudessa käsitellä. Jane Austenin romaaneista on löydettävissä sisarten välistä etäisyyttä, mutta usein se tapahtuu huumorin sävyttämänä kuten *Mansfield Parkissa* tai *Ylpeys ja ennakkoluulo* -romaanissa.

Brown onkin kiinnostunut siitä, miksi kilpailu tai kateus ei näytä loppujen lopuksi horjuttavan sisarten keskinäisiä suhteita. Tästä juontuu tutkimuksen viimeinen luku, joka käsittelee sisarten keskinäistä rakkautta, sitä, että saman miehen rakkaudesta kamppaileminen saattaakin johtaa keskinäisen siteen vahvistamiseen, sisaruuden valitsemiseen; siihen, että sisaret löytävät erilaisuudestaan itsensä kokonaisina, Lumivalko ja Ruusunpuna täydentävät toisiaan.

Brown käsitteellistää tätä tematiikkaa alustavasti nimittämällä sitä lesbiseksi inestiksi ('lesbian incest effect'). Vaikka tema hyvin harvoin on mitenkään ilmeinen ajan kirjallisuudessa, se on yllättävänkin leimaa-antavaa. Brown viittaa ajan arvoihin ja näkemyksiin, jotka rohkaisivat hyvin voimakkaita ja intiimejä sisarussuhteita, paitsi veljien ja sisarten välillä myös sisarten kesken. Brown myös viittaa aiheen käsittelyn vaikeuteen, siihen, kuinka 1900-luvun dikotomiset näkemykset ohjaavat meitä liian helposti tiettyihin tulkintoihin ja häivyttävät 1800-luvun ihmissuhteiden monimuotoisuutta. Ongelma on sama, minkä kanssa monet naisten välistä ystävyyttä tutkineet ovat painineet: kuinka suhtautua esimerkiksi kirjeissä näkyviin hyvin intiimeihin ja fyysisiinkin rakkaudenosoituksiin? Tutkimustraditio onkin luonut erilaisia tulkintoja lesbouden korostamisesta eroottisen tunteiden häivyttämiseen ja kaikkeen siltä väliltä. Myös Brownin omat tulkinnat kulkevat veteen piirrettyä viivaa pitkin; otteita voisi tulkita aika moneen suuntaan eikä hän saa lukijaa välttämättä

kovin vakuuttuneeksi luennoistaan. Ohimennen hän sentään mainitsee, että nykylukijan vastaanottavuus teosten eroottisille sävyille voi olla hyvin toisenlainen kuin 1800-luvun aikalaislukijan.

Monet Brownin tarkastelemista teoksista ovat suomalaisille lukijoille vieraita, mutta tässä kohtaa hän viittaa esimerkiksi *Pikku naisiin* ja Jon kiihkeään tunnemaailmaan isosisko Megin suhteen. Megin edustama naisen maailma saa Jon tuntemaan vierautta ja pelkoa sisaren etääntymisestä, Megin kaunis ulkonäkö taas saa sisaren tuntemaan itsensä rakastuneeksi, pelko sisaren avioitumisesta saa Jon mainitsemaan, että hän voisi itse avioitua Megin kanssa, jotta tämä pysyisi perheen sisällä. Mutta, kuten Brownkin sentään myöntää, on Jon sanoissa kyllä enemmän lapsellista, liikuttavaa omistamisen halua ja kiinnittymistä perheeseen kuin eroottista tunnetta. Sen sijaan Wilkie Collisin romaanissa *Woman in White* sisarparin toisiinsa kohdistuva rakkaus tuodaan voimallisempaan esiin ja liittyy juuri aikaan ennen toisen sisaren avioitumista. Näin on myös Elizabeth Gaskellin romaanissa *Wives and Daughters*.

Vaikka Brown itsekin viittaa, kuinka absurdia saattaa Austenin tunnetuimpien romaanien kohdalla olla viitata lesbiseen insestiin, hän silti nostaa kiinnostavasti esiin sekä *Järki ja tunteet* että *Ylpeys ja ennakkoluulo* -romaaneissa esiintyvät tuplahäät. Niin Jane ja Elizabeth kuin Elinor ja Marianne avioituvat, mutta avioituminen mahdollistaa silti jatkuvan läheisenä säilyvän yhteyden sisarten välillä. Sisaruuden ylläpitäminen nouseekin näin kenties avioitumista keskeisemmäksi. Näin tapahtuu myös *Lumivalko ja Ruusunpuna* -sadussa - sisarten metsässä kohtaama karhu paljastuu noidutuksi prinssiksi, joka avioituu Lumivalkon kanssa. Ruusunpuna saa miehekseen prinssin veljen.

Brownin esittämät alustavat tulkinnat 1800-luvun kaunokirjallisista sisarten välisistä suhteista saavat uudenlaisen sävyn, kun hän lopussa viittaa 1900-luvun tunneilmastossa eläneiden Virginia Woolfin ja Vanessa Bellin läheiseen suhteeseen. Vahvan eroottiset

lainaukset Woolfin kirjeistä kertovat muutoksesta siinä, mitä voi tai uskaltaa kirjoittaa tai kuvitella - samalla ne herättävät tutkijan (ja lukijan) miettimään, että miksei muutama vuosikymmen aiemmin julkaistuissa romaaneissa olisi tuotu esiin niitä teemoja, jotka Woolf 1900-luvun alussa jo hyvin suoraan kirjoittaa ulos:

But with you I am deeply, passionately, unrequitedly in love - and thank goodness your beauty is ruined, for my incestuous feelings may then be cooled - yet it has survived a century of indifference. (Brown 151; alkuper. *The Letters of Virginia Woolf*. Ed. by Nigel Nicolson 1976)

Virginian ja Vanessan suhteessa toisiaan täydentävä sisarpari konkretisoituu: Virginia koki Vanessa äidilliseksi ja naiselliseksi, toisin kuin oman maskuliinisen itsensä. Jälleen toistuu se teema, joka on kantanut läpi Brownin kirjan. Lesbisen inestin teeman voikin nähdä siten, että sitä kautta ajan kirjailijoiden oli mahdollista tavoitella kokonaista naiseutta aikakautena, jolloin naisen identiteetin rakentamista ja toimintaa rajoittavat kulttuuriset ehdot olivat voimakkaat.

Brownin tutkimus on inspiroiva ja kiehtova kokoelma erilaisia luentoja 1800-luvun angloamerikkalaisesta kirjallisuudesta. Lukijan mukana kulkemista ja omia tulkinnan mahdollisuuksia rajaa tietysti se, että suuri osa Brownin käsittelemistä romaaneista on suomalaiselle lukijalle vieraita. Voimakas pitäytyminen teosten maailmoissa estääkin ajoittain tulkintojen esiin nousemisen; referenssit laajempaan kulttuurihistorialliseen kontekstiin tai teoreettiseen keskusteluun jäävät hyvin ohuiksi. Ajallinen kaari on laaja, eikä yksittäisten teosten pohjalta voi sanoa mitään kovin vedenpitävää laajemmasta kulttuurisesta tilanteesta. Silti kirjan tulkinnat sisaruuden monimuotoisuudesta ja erilaisista teksteistä löytyvistä vihjeistä innoittavat sisaruuden tutkijaa lukemaan tarkemmin myös toisenlaista sisaruudesta kertovaa aineistoa kuten samalle ajalle liittyvää kirjemateriaalia. Kirjan ansio siinä, että se konkreettisesti ja yksityiskohtaisesti näyttää, miten keskeinen teema sisaruus on 1800-luvun kirjallisuudessa ja miten erilaisia muotoja se on saanut.

Kirjoittaja on henkilöhistoriaan ja kirjoittamisen kulttuurihistoriaan erikoistunut filosofian tohtori, joka tutkii seksuaalisuutta 1900-luvun alun naisten fiktiivisissä ja omaelämäkerrallisissa teksteissä hankkeessa "Kuviteltu kansa - suomalaisen omakuvan murros".

Kirjallisuus:

Eskola, Katarina: *Annan aika. Erään papinrouvan keskenjäänyt elämä*. WSOY, Helsinki 2006.

Hagner, Minna: " 'Naisasian tarkoitus on ihmiskunnan sopusointuinen kehitys'. Porvarillisen naisliikkeen tuottamat kertomukset naisten historiasta." *Oma pöytä. Suomalaiset naiset historiantekijöinä*. Toim. Elina Katainen, Tiina Kinnunen, Eva Packalén ja Saara Tuomaala. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2005.

Launis, Kati: *Kerrotut naiset. Suomen ensimmäiset naisten kirjoittamat romaanit naiseudne määrittelijöinä*. SKS, Helsinki 2005.

Leskelä-Kärki, Maarit: *Kirjoittaen maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä*. SKS, Helsinki 2006.

"Lumivalko ja Ruusunpuna". *Grimmin satuja*. Suom. ja toim. Raija Jänicke ja Olli Suominen. Tammi, Helsinki 2000 (toinen painos).